

ACTA MVSEI APVLENSIS
APULUM LIV
series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ARS ARCHAEOLOGICAE
Studii dedicate lui Nikolaus Boroffka la aniversarea a 60
de ani
Studies dedicated to Nikolaus Boroffka on his 60th
birthday

Volum îngrijit de/Edited by:

Horia Ciugudean,
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota

Editura „ASTRA Museum”

Alba Iulia

2017

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2017 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247-8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LIV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVII

Tehnoredactare: HORIA CIUGUDEAN, RADU OTA
Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA, BRÎNDUȘA
CIUGUDEAN-PANAITE

Textele nepublicate nu se restituie.

Tipărit la **Vertical Graphic SRL** Alba Iulia

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

TABVLA GRATVLATORIA.....	13
HORIA CIUGUDEAN, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, RADU OTA, Cuvânt înainte/Foreword.....	17
HORIA CIUGUDEAN, <i>Laudatio</i>	20
BIBLIOGRAFIE NIKOLAUS BOROFFKA.....	29

STUDII – STUDIES

GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, The Role of Salt in the Beginning of the Neolithisation Process in the southern Part of Central Europe and the Balkans <i>Rolul sării în debutul procesului de neolitizare în zona sudică a Europei centrale și a Balcanilor</i>	53
SABIN ADRIAN LUCA, ANA-MARIA PĂPUREANU, GHEORGHE NATEA, Date despre o cataramă de curea realizată din <i>Spondylus Gaederopus Linnaeus</i> , 1758, descoperită la Tărtăria – Gura Luncii – campania 2010 <i>A Belt Buckle made of Spondylus Gederopus Linnaeus, 1758, discovered at Tărtăria – Gura Luncii – the 2010 Campaign</i>	107
SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș – Luncă (cercetările preventive ale anului 2011) (I) <i>Radiobarbon Data from Turdaș – Luncă archaeological Site (the preventive Researches from 2011) (I)</i>	137
MIHAELA BLEOANCĂ, Un topor de tip Jászladany descoperit pe raza localității Tibru, com. Cricău (jud. Alba) <i>An Axe of Jászladany-Type discovered at Tibru, Cricău parish, (Alba county)</i>	147
MIHAELA-MARIA BARBU, MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Industria litică cioplită eneolitică de la Șeușa - Gorgan (com. Ciugud, jud. Alba) <i>The Copper Age lithic Industry from Șeușa – Gorgan (Ciugud parish, Alba county)</i>	155
CAROL KACSÓ, Necropola tumulară din bronzul târziu de la Bicz (jud.Maramureș, România) <i>Die Spätbronzezeitliche Hügelnekropole von Bicz (Kreis Maramureș, Rumänien)</i>	189
CLAES UHNÉR, SVEND HANSEN, HORIA CIUGUDEAN, GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, Structura și demografia	

<p>așezării de la Teleac: o fortificație din Transilvania de la sfârșitul epocii bronzului - începutul epocii fierului <i>Settlement Structure and Demography in Teleac: a Late Bronze Age – Early Iron Age Hillfort in Transylvania</i></p>	211
<p>BIANKA NESSEL, "Leaf shaped" Negatives and their Meaning: a rare Mould Type from the Teleac Hillfort, jud. Alba Transilvania <i>Negativele în formă de frunză și semnificația lor: un tip rar de tipar din fortificația de la Teleac, jud. Alba, Transilvania</i>.....</p>	247
<p>MONICA ȘANDOR-CHICIDEANU, Figurine zoomorfe din bronz și lut din zona lacului Bistreț, jud. Dolj <i>Zoomorphe Figurinen aus Bronze und Ton des Bistret-See Gebietes, Kreis Dolj</i>.....</p>	263
<p>CRISTINEL FÂNTÂNEANU, ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU OARGA, O piesă de bronz descoperită la Gâmbaș (mun. Aiud, jud. Alba) <i>A Bronze Object discovered at Gâmbaș (Aiud Municipality, Alba County)</i>.....</p>	281
<p>RADU OTA, ILIE LASCU, GEORGE BOUNEGRU, Un mausoleu descoperit recent și problema existenței unor asemenea construcții la Apulum <i>A recently discovered Mausoleum and the Topic of Existence of some funerary Buildings at Apulum</i>.....</p>	287
<p>FLORIN CIULAVU, Pușculițele romane descoperite la Apulum <i>Roman Money Boxes discovered at Apulum</i>.....</p>	313
<p>RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, Un altar votiv descoperit în castrul legionar de la Apulum <i>A votive Altar discovered in the legionary Camp of Apulum</i>.....</p>	329
<p>DANIELA CIUGUDEAN, Roman bronze Military Equipment and Harness in the Collections of the Alba Iulia Museum. I. Belt and Baldric Plates <i>Echipament militar roman și piese de harnașament din bronz în colecțiile muzeului din Alba Iulia. I. Aplici de centură și balteus</i>.....</p>	341
<p>CĂLIN COSMA, ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU OARGA, Morminte avare recent descoperite la Gâmbaș (jud. Alba) – punct "Ogoarele de jos" <i>Neu entdeckte awarische Gräber in Gâmbaș (Kreis Alba) – Standort "Ogoarele de jos"</i>.....</p>	409

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Aspecte ale restaurării materialului arheologic descoperit la Alba Iulia - Recea <i>Restoration Aspects of the archaeological Material discovered in Alba Iulia – Recea</i>	435
SORIN ȘERBAN, Restaurarea unui vas de mari dimensiuni aparținând culturii Wietenberg <i>The Restoration of a Wietenberg big Pot</i>	451

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

ZENO KARL PINTER, Mihai Bărbulescu, <i>Arheologia azi, în România</i> , Editura Idea Design & Print, Cluj, 2016, 224 pagini, cu o prefață de Aurel Codoban.....	459
VIORICA SUCIU, Valentin Dolfi, <i>Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul județului Vâlcea</i> , Societatea Numismatică Română, București, 2016, 157 p.....	464
RADU OTA, (Editors: Oana Tutilă, Nicolae Cătălin Rișcuța, Iosif Vasile Ferencz), <i>Archaeological Small Finds and their Significance. Proceedings of the Symposium on Games and Toys</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, 130 pagini, 57 figuri, 2 planșe.....	467
RADU CIOBANU, Robert Bedon, Hélène Maveraud-Tardiveau (edit.), <i>Présence des divinités et des cultes dans les villes et les agglomérations secondaires de la Gaule romaine et des régions voisines, Caesarodunum XVII-XLVIII</i> , Limoges, 2016, 591 pag, cu ilustrații și grafice alb-negru.....	470
Lista autorilor.....	473

ACTA MUSEI APVLENSIS LIV

ARS ARCHAEOLOGICAE

***Studii dedicate lui Nikolaus Boroffka la aniversarea
a 60 de ani***

***Studies dedicated to Nikolaus Boroffka on his 60th
birthday***

Volum îngrijit de/Edited by:

Horia Ciugudean,
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota

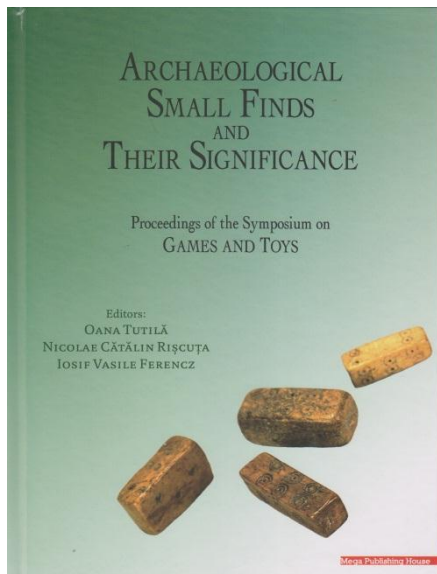
Editura „ASTRA Museum”

Alba Iulia

2017

Nikolaus Boroffka

Oana Tutilă, Nicolae Cătălin Rișcuța, Iosif Vasile Ferencz (Eds.), *Archaeological Small Finds and their Significance. Proceedings of the Symposium on Games and Toys*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, 130 pagini, 57 figuri, 2 planșe.

Radu OTA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Comunicările științifice ale unui simpozion internațional tematic organizat de Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva anul trecut, au văzut lumina tiparului în acest volum colectiv coordonat de Oana Tutilă, Nicolae Cătălin Rișcuța, Iosif Vasile Ferencz. Jocurile fac parte din cotidianul

nostru, la fel cum s-a întâmplat de-a lungul timpului încă din neolitic. La fel și cu jucăriile. Aceeași bucurie o simțeau părinții când ofereau sau se îngrijeau să procure propriilor odrasle figurine ceramice cu rolul de jucării. Ființa umană dezvoltă în mare măsură aceleași tipuri de comportamente încă din cele mai vechi timpuri. Nu a fost preocupată doar de procurarea hranei sau asigurarea traiului de zi cu zi, ci și de dezvoltarea unor sisteme de valori cu caracter etic, comportamental și religios perpetuate din generație în generație.

Volumul conține opt studii și articole care ne oferă informații despre acest subiect începând cu neoliticul până în epoca modernă.

Selena Vitezović propune o temă foarte interesantă în *Musical instruments in the Central Balkan Neolithic*, unde analizează câteva asemenea artefacte din lut sau os (lebedă și vultur) sau fildeș (de mamut) cu rol de instrumente muzicale: flaute, fluiere, instrumente de percuție și zornăitoare, descoperite în așezări ale culturilor Starčevo și Vinča de la Divostin, Grivac, Drenovac și Ratina – Divlje Polje.

În articolul *Child in Time. Reconsideration of some small Finds discovered in the Prehistoric Settlements from Galați County*, autorii Adrian Adamescu, Dănuț Prisecaru și Oana Gheorghe fac o trecere în revistă și reinterpretează câteva artefacte descoperite de regretatul arheolog Ion T. Dragomir, fost director al Muzeului de Istorie Galați. Piesele aparțin aspectului cultural eneolitic Stoicani – Aldeni, și au fost descoperite în așezările de la Berești (nouă conuri de lut) și Suceveni – Stoborâni (două zornăitoare), jud. Galați. Interpretate inițial conuri de lut, fără a se încerca o explicație mai detaliată a funcționalității, autorii ajung la concluzia că ar putea fi jucării, în activitatea de producere a acestor artefacte fiind

implicați și copii ale căror amprente au fost identificate pe unele dintre aceste obiecte. În ceea ce privește cele două zornăitori din lut, aceste erau folosite de copii din categoria *infans*.

Un studiu interesant, *Dice from the Celtic Oppidum of Stradonice in the Collection of the Museum of Natural History in Vienna*, semnat de Maciej Karwowski se referă la niște zaruri lucrate din oase și coarne de cerb de epocă La Tène descoperite în *oppidum*-ul de la Stradonice, Boemia. Piesele de joc se află în colecțiile Muzeului de Istorie Naturală din Viena. Este vorba de 45 zaruri pe care sunt marcate valorile (între 3-6 puncte și cercuri incizate în diferite variante). 42 se păstrează într-o stare foarte bună de conservare. Autorul stabilește că aceste zaruri au două forme: de bară și de țiglă. Ia în considerare că ar fi putut fi folosite nu doar la jocurile de noroc, ci și la ghicirea viitorului.

Aurel Rustoiu abordează semnificația vaselor miniaturale de la sfârșitul celei de-a doua vârste a fierului, descoperite în cunoscutul sit de la Sighișoara – Wietenberg, în studiul *Miniature Objects: Context and Functionality. The Miniature Vessels from the Late Iron Age Settlement at Sighișoara – Wietenberg Revisited*. Autorul prezintă toate teoriile cu privire la semnificația acestor vase miniaturale în funcție de contextul din care au fost recuperate. Astfel au fost interpretate ca fiind folosite cu scop practic în viața de zi cu zi, apoi în practicile rituale, dar și ca jucării. Cert este că imită forma unor tipuri de vase arhicunoscute folosite la păstrarea și stocarea alimentelor dar și la prepararea mâncării. În practicile rituale erau utilizate de vrăjitoare și vraci, ultimii având și rolul de medic în comunitate. Într-un mormânt de copil un asemenea vas miniatural a deținut se pare rolul de lampă pentru a lumina calea în Lumea de dincolo. Alteori aveau rolul de recipient pentru alifii parfumate (amfore miniaturale). Studiul reprezintă un omagiu celui care a fost profesorul Ioan Andrișoiu, care a cercetat ani la rândul acest important sit arheologic.

Câteva piese folosite la jocuri de noroc (un zar de os, șase jetoane de lut și unul de sticlă) sunt cuprinse în articolul *Craftsman and Gambler. Gaming Accesories Coming from a Dacian Workhop*, semnat de Iosif Vasile Ferencz, Cristian Constantin Roman și Mihai Cristian Căstăian. Aceste provin dintr-un atelier cercetat în cunoscutul sit dacic de la Ardeu, investigat încă din anul 2002 de o echipă coordonată de primul autor. Zarul de os provine din relațiile comerciale cu lumea romană. Și jetonul de sticlă este tot o piesă de import.

O interesantă descoperire din sanctuarul lui Liber Pater sau din preajma sa, cercetat de o echipă de arheologi româno-germano-britanică în mai multe campanii începând cu anul 1989 până în 2003, în zona nord-vestică a coloniei Aurelia Apulensis, este editată de Mariana Egri în studiul *A Miniature Ceramic Chariot from the Liber Pater Sanctuary at Apulum (Alba Iulia, Romania)*. Este vorba despre un car miniatural care imită un car cu două roți – *biga*, câteva roțite de car și câteva figurine fragmentare în formă de cap de cal. Cercetătoarea clujeană vorbește despre contextul arheologic și încearcă să explice semnificația prezenței

acestor artefacte coroplastice în incinta sau în apropierea sanctuarului lui Liber Pater.

Câteva jucării imitând copii, dar cu fizionomii orientale, provenite din cunoscutele situri din Dacia Inferior de la Sucidava și Slăveni, sunt analizate de cercetătorii Dorel Bondoc și Gabriela Filip în articolul intitulat *Ceramic Toys with Oriental Renderings from Roman Settlements on the Olt Valley*. Este vorba despre figurine de tip *risi*, cu trăsături faciale asemănătoare, de factură orientală (buze cărnoase, pleoape alungite), descoperite în context funerar (într-un mormânt de inhumatie de la Sucidava - Celei), dar și cazon (una, între două barăci ale castrului auxiliar de la Slăveni, iar cealaltă, într-un cuptor de olar din *uicus*-ul militar). În opinia autorilor figurina descoperită în castrul de la Slăveni poartă la gât un nod Isiac.

Un ultim studiu, *Three Gambling Tokens with Chinese Inscriptions from the Collection of the Brukenthal National Museum and Their Cultural and Historical Significance*, este semnat de Alexandru Gheorghe Sonoc și Adrian Luca. Este vorba despre trei jetoane pentru joc folosite în Siam (Thailanda) în sec. XVIII-XIX. Erau folosite în mare măsură la casele de pariuri (hong). Lucrate din porțelan, cu glazură albă, prezintă inscripții în relief cu caractere chinezești cu simbolistică diversă: jin (aur), cheng (rezultat, indeplinire), yuan (origine), gong (corect). Unul dintre acestea are imaginea unui leu chinezesc sau animal fantastic. Autorii fac o analiză a contextului politic și economic în care acestea au circulat, dar și a activității caselor de pariuri în Asia de sud-est.

Volumul de față constituie un util reper pentru continuarea unor manifestări științifice cu caracter tematic. Jocurile copilăriei alături de jucării fac parte din cotidianul nostru indiferent de epoca în care trăim. Descoperirea unor artefacte care atestă asemenea activități în contexte bine determinate, ne ajută să ne conturăm o imagine cât mai corectă a aspectelor care țin de perioada copilăriei, indiferent de epoca în care s-a petrecut aceasta.